

Lönepolitik

Möjligheten att TCO skulle ha en direkt partsroll i löneförhandlingar avskrevs som framgått redan på 1950-talet. Förbundens behov av samverkan har varierat över tiden. På den privata sidan var SAF länge den största motparten, vilket var en förutsättning för PTK:s tillkomst. Dock ingick inte till exempel de bank- och försäkringsanställas arbetsgivare i SAF varför deras fackförbund valde att inte ansluta sig till PTK. TCO-s tillkom för att förhandla med den statliga arbetsgivaren, som å sin sida haft svårt att agera utan inblandning av regeringen. Inom den kommunala sektorn skedde förbundssamverkan först inom ramen för TCO-K, senare inom Kommunaltjänstemannakartellen (KTK). Nu heter samverkansorganet för alla offentliganställda tjänstemän OFR.

Trots olika förutsättningar och stora förändringar över tiden har förbunden haft intresse av att kunna luta sig mot gemensamma principer för en lönepolitik utformad inom TCO; den första lönepolitiska utredningen från början av 1960-talet fick emellertid slagsida mot den privata sektorn. I en ny utredning som tillsattes 1969 för att följa upp det tidigare arbetet ingick offentlighetsdelen däremot med ledande företrädare. Nu bekräftades att ”grunden för TCO:s lönepolitik är att ersättningen för utfört arbete ska differentieras med avseende på de krav som ställs för olika arbetsuppgifter samt den enskilda individens duglighet”. Att uppnå fullständig likställighet mellan könen på arbetsmarknaden framstod nu som ett av de viktigaste målen; de låglönesatsningar som förbunden gjort ansågs främst ha kommit kvinnor till del. Vad gäller det offentliga området konstaterades att en uppmjukning skett av de tidigare hårt centraliserade förhandlingsformerna. Samtidigt såg utredningen det som önskvärt att delar av det tillgängliga löneutrymmet avsattes till fördelning lokalt för att därigenom bättre kunna anpassa lönebildningen till variationer i arbetsuppgifter. Skillnaderna mellan den individuella lönesättning som gällde inom industrin och de

tariffbundna formerna inom offentlig sektor och inom bankvärlden ville man tona ned. En framgångsrik förhandlingsverksamhet på områden med individuell lönesättning, som byggde på existerande system för befattningsnomenklatur, skulle enligt utredningen leda till att tjänstemän med i stort sett lika befattningar fick lika löner oberoende av arbetsgivare.

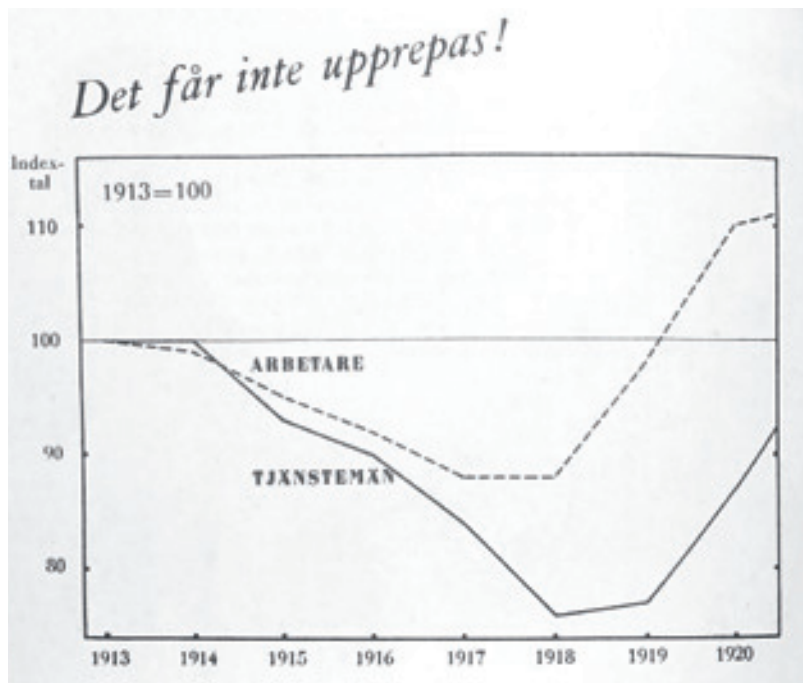
För förbunden har TCO också varit en naturlig arena för att diskutera lönepolitik och samhällsekonomiska förutsättningar. Det var som framgick TCO:s utredningschef som företrädde tjänstemannasidan när EFO-rapporten utarbetades på 1960-talet och samma blev förhållandet när en uppföljning skulle göras två årtionden senare. Då inträdde den dåvarande chefsekonomen Roland Spång i trion tillsammans med Faxén och Odhner, vilket ledde till att man talar deras slutprodukt från 1988 ”Lönebildningen i 90-talets samhällsekonomi” som FOS-rapporten.

Gemensamma TCO-principer har gett styrka både gentemot olika arbetsgivare och gentemot lönepolitiska principer som framförts av det länge dominerande LO. Möjligheten att få genomslag för den egna lönepolitiken är naturligtvis alltid beroende av hur stora kollektiv den fackliga parten företräder. Här har stora förändringar skett sedan TCO bildades.

Privat sektor

I 2010 års avtalsrörelse inträffade det ovanliga, om än inte unika, att tjänstemannasidan träffade flera avtal före LO-sidan. Först var det TCO-förbundet Unionen som i samverkan med Saco-förbundet Sveriges Ingenjörer nådde avtal med Teknikföretagen före LO-förbundet IF Metall. Sedan gick de båda tjänstemannaförbunden före Pappers och slöt avtal med Skogsarbetsgivarna. Mönstret upprepade sig inom offentlig sektor när SKTF och SSR slöt avtal före LO-förbundet Kommunal. I en intervju i TCO-tidningen i september 2010 såg Medlingsinstitutets chef Claes Stråth detta som tecken på en grundläggande förändring på arbetsmarknaden, som innebär en maktförskjutning till tjänstemannaförbundens fördel. Till verkligheten bakom denna förskjutning hör att tjänstemännens andel av lönesumman stadigt ökar. Inom Teknikföretagens område var den 62 procent av företagets samlade lönekostnader år 2010. Arbetsgivarpartens naturliga intresse är att först träffa avtal med det kollektiv som representerar den största lönesumman, vilket ju oftast blir normgivande.

Privattjänstemännens organisationssträvanden tog fart efter första världskriget då det var uppenbart att deras reallöner under krigsåren försämrats avsevärt mer än arbetarnas. Den verklighetsbild som fortfarande fanns inom tjänstemannarörelsen när TCO bildades i slutet av andra världskriget återgavs i organisationens rekryteringsbroschyr från 1945 på detta sätt:

Ur en rekryteringsbroschyr från TCO 1944. Och budskapet var, som framgår av bilden ovan: "Det får inte upprepas!"

Ett huvudskäl till att tjänstemän inom privat och offentlig sektor gick samman 1944 och bildade TCO var en önskan om att stärka sin ställning gentemot respektive arbetsgivare. I rekryteringsbroschyren hette det: "Skola händelserna från förra efterkrigstiden upprepa sig och tjänstemännen återigen bli efter i löneutvecklingen, när fredshushållningen börjar?" Och budskapet var: Det får inte upprepas!

Ett annat skäl var att skapa en organisation som LO hade respekt för och kunde samarbeta med. I rekryteringsbroschyren sade LO-ordföranden:

Det har inte kunnat undvikas, att det ibland, framför allt vid konflikttillfällen, uppstått motsättningar på arbetsplatserna [mellan arbetare och tjänstemän]. Jag är övertygad om att ju starkare tjänstemannaorganisationerna blir, desto större blir förutsättningarna för att komma bort från dessa motsättningar.

"Uppstått motsättningar" var nog en förskönande omskrivning för att tjänstemän ibland kunde uppfattas som strejkbrytare.

När krigshushållningens statliga inkomstpolitik upphörde efter 1950 fick parterna inom den privata sektorn principiell frihet att träffa avtal på eget ansvar. SAF eftersträvade en samordning för att ha kontroll över löneutvecklingen i de rådande inflationstiderna med brist på arbetskraft. En samordning låg även i LO:s intresse som ett medel att utveckla den solidariska lönepolitiken i meningen få upp lönerna i låglönebranscher utan att det spädde på inflationen. Ett försök som gjordes 1956 att inbegripa tjänstemännen i denna samordning blev, som framgått, ett totalt misslyckande (ovan sid. 50). Reaktionen på TCO-sidan var "aldrig mer" och inom SIF "aldrig mer TCO". Därefter led SIF under "LO:s grimma" fram till 1969/70 då Seregard i samverkan med SALF och CF fick till stånd ett femårsavtal.

Som Seregards värdefullaste avtalsresultat har 1973 års trygghetsavtal betecknats, vilket lade grunden till Trygghetsrådet SAF-PTK. Det var en komplettering

Industriavtalet 1997 blev något av en facklig milstolpe. Det föregicks av två uppmärksammade artiklar av parterna på DN Debatt i oktober 1996.

till ett tidigare rationaliseringsavtal som kommit till i automationens tecken (se nedan sid. 172) och hade redan prövats på statsföretagens område. Med en årlig avsättning på 0,25 procent av lönesumman för de berörda tjänstemännen skulle insatser göras för att så snart som möjligt återföra uppsagda tjänstemän till arbetslivet. Trygghetsrådet har därefter med sina betydande ekonomiska resurser kunnat arbeta betydligt mer offensivt än arbetsmarknadsmyndigheterna. Avtalet blev mönsterbildande och fick efterföljare inom en rad sektorer på arbetsmarknaden.

Med tjänstemännen samlade i PTK kunde man självständigt förhandla med SAF. År 1977 hade utvecklingen nått därhän att LO och PTK båda bedömde sig ha intresse av att samordna förhandlingarna. Nu var tjänstemännen inte bara en likaberättigad part utan även en önskvärd samverkanspartner för LO. Alla de bilder av Ingvar Seregard tillsammans med LO:s ordförande Gunnar Nilsson och SAF:s ordförande Curt Nicolin som kablades ut över landet efter slutuppgörelsen var bevis som PTK tacksamt tog emot.

SAF:s ambition var att föra ned realförhandlingar om löner till företagsnivån och att för egen del abdikera till förmån för branschförbunden. När man nådde framgång ledde detta på tjänstemannasidan till att PTK:s roll som löneförhandlare var slutspelad för att ersättas av frivilligt samarbete över organisationsgränserna. Det var främst SIF och Metall som utvecklade inbördes kontakter. Tio år senare hade utvecklingen nått så långt att tiden var mogen för ett organiserat samarbete mellan SIF, CF och Metall i avtalsrörelserna inom ramen för ett gemensamt förhandlingsråd. Dessa förbund lyckades också få riksavtal med Verkstadsföreningen 1993 och 1995. Det starkt förbundna tjänstemannasarbetet inom PTK kom att begränsas till pensioner, försäkringar och andra frågor utanför de aktuella lönerörelserna.

Höjdpunkten i samarbetet mellan tjänstemannaförbund och LO-förbund nåddes i och med 1997 års industriavtal. Avtalet ingicks mellan tolv arbetsgivarförbund och sju fackförbund och täckte i stort sett hela den konkurrensutsatta sektorn i svensk ekonomi. Det kan närmast jämföras med 1938 års Saltsjöbandsavtal mellan LO och SAF, med den stora skillnaden att den här gången var tjänstemannaförbunden en självklar och likvärdig part. SIF:s dåvarande förhandlingschef Lars-Bonny Ramstedt har beskrivit sig som något av arkitekt bakom avtalet. Liksom Saltsjöbandsavtalet etablerade Industriavtalet ett av parterna styrt regelsystem för förhandlingar och konfliktlösning, som syftade till att främja arbetsfred utan statsingripande. Därtill innehöll det deklarerationer om samförstånd i sakfrågor. Att den största arbetsgivarparten Teknikföretagen den 31 oktober 2010 lämnade samarbetet har emellertid skapat osäkerhet inför framtiden.

Offentlig sektor

Antalet anställda inom offentlig sektor var 2010 1,3 miljoner. De utgör knappt en tredjedel av arbetsmarknaden. Sektorn har successivt krympt sedan slutet av 1980-talet, främst beroende på privatiseringar och på en ny försvarspolitik efter det kalla krigets slut. Inom den offentliga sektorn dominerar numera den kommunala och landstingskommunala delen, som utgör hela 82 procent. Av de organiserade inom offentlig sektor finns i dag 51 procent i OFR, där alla TCO-förbund med offentliganställda och främst de stora Saco-förbunden på det kommunala området är med, 13 procent finns inom de Saco-förbund som står utanför OFR och 36 procent hör till LO-förbund, främst Kommunalarbetareförbundet.

Att TCO-s tillkom som en självständig organisation var som framgått en direkt följd av förhandlingsrättens införande. Därmed förändrades styrkeförhållandet mellan parterna radikalt till förmån för arbetstagersidan. Å andra sidan innebar reformen inte någon omedelbar förändring i avtalen på grund av att facken redan hade stort reellt inflytande. De detaljerade och komplicerade statliga lönebestämmelser som hade vuxit fram under 1900-talets lopp kunde därför utan djupgående förhandlingar döpas om till kollektivavtal. Och dessa var även fortsättningsvis komplicerade. Till exempel bestod löneuppgörelsen för 1969 av cirka tusen sidor text, som naturligtvis krävde omfattande kunskaper för att kunna överblicka och tolka. Alla villkor var knutna till tjänster och inte till personer och möjligheter till avvikelser genom lokala förhandlingar saknades. Den statliga löneplanen översattes vid förhandlingar inom den kommunala sektorn till löneplaner för tjänster inom kommuner och landsting. Inplaceringen av individer skedde genom beslut på lokal nivå. TCO-s samarbetade från början med statstjänarna inom LO, men ”överdrivet stora hänsyn” till deras betydligt mindre organisation behövde man, enligt Nils Elvander, aldrig ta.

TCO-s var en professionell organisation med en stark ledning. John Östlund, ordförande 1959–1976 och förste ombudsman i Statstjänstemannaförbundet, satte länge sin prägel på organisationen och var den obestridlige ledaren för Sveriges statstjänstemän. De statsanställda i TCO-förbund kanske inte alltid hade klart för sig vilket förbund de tillhörde, däremot visste de alltid att de tillhörde Östlunds organisation som ofta bara kallades TCO. Östlund efterträddes av ordföranden i Sveriges Lärarförbund, Hans Hellers 1976–1985. Innan TCO-s upplöstes 1990 var det förste ombudsmannen Rune Larson som personifierade organisationen. TCO-s siste ordförande (1989–1990) – det sammanslagna Lärarförbundets ordförande Christer Romilson – minns att det under lång tid var ”i princip ordföranden och förste ombudsmannen som bestämde i de övergripande frågorna. (...) Men”, säger Christer Romilson i en bok om TCO-s från

John Östlund, ordförande i TCO-S, i talarstolen 1973.

2001, ”samtidigt var majoriteten av medlemmarna nöjda. De hade en stark kartell och förbunden slöt upp bakom den.”

Detta gällde till 1989 när Polisförbundet ställde krav på mycket höga löneökningar, samtidigt som de krävde större frihet att förhandla på egen hand. Förbundet fick då en tidsbegränsad dispens från att lämna TCO-S utan att också lämna TCO, vilket stadgarna egentligen krävde. Nu var många inställda på förhandlingssamverkan i lösare former och Polisförbundet kunde 1993 återinträda i samarbetet. Då hade TCO-S upplösts och det nya samverkansorganet TCO-OF förhandlade fram ett nytt huvudavtal som gav Polisförbundet egen lokal förhandlingsrätt.

Det övergripande lönepolitiska målet för TCO-förbunden inom den offentliga sektorn var att inte förlora terräng gentemot den privata sektorn, där marknadskrafterna kunde ge en omfattande ”löneglidning” utöver avtal. Med EFO-modellen som bas ansåg man sig kunna ta självständigt samhällsansvar utan att behöva snegla på den privata sektorn.

Behovet av kraftsamling – i kombination med att Statens arbetsgivarverk, Kommunförbundet och Landstingsförbundet hade inlett ett nära samarbete – gjorde att samarbetet utvecklades så att ”de fyras gäng” bildades hösten 1979. I ”gänget” – en beteckning som alluderade på en aktuell konstellation i Kina och

Orientligarna tar pressar medlarna

Medlemskapet i Svenska Journalistförbundet har blivit ett av de mest kontroversiella i landet sedan det grundades för snart 100 år sedan. Förbundet har varit i centrum för en rad olika konflikter och har varit en av de mest kritiserade organisationerna i Sverige. Detta beror på dess starka koppling till den gamla journalistikens värdepapper och dess motstånd mot nya medier och tekniska förändringar.

Prinsipal
 Svenska Journalistförbundet har varit i centrum för en rad olika konflikter och har varit en av de mest kritiserade organisationerna i Sverige. Detta beror på dess starka koppling till den gamla journalistikens värdepapper och dess motstånd mot nya medier och tekniska förändringar.

Journalisterna har varit i centrum för en rad olika konflikter och har varit en av de mest kritiserade organisationerna i Sverige.

Operationer näste vänta ill hösten

En stor del av de operationer som väntas nästa höst kommer att ske i samband med den pågående konflikten mellan journalisterna och deras arbetsgivare. Detta innebär att många journalister kommer att vara inblandade i olika typer av demonstrationer och motstånd.

En person i skyddsutrustning vid en arbetsplats.

Socker, jäst, kaffe, mjöl... Nu hamstras alla

Äst och mjöl
 De senaste veckorna har det varit en stor oro över tillgången på viktiga råvaror som socker, jäst, kaffe och mjöl. Detta beror på olika typer av störningar i leveranserna från utlandet.

Enstraps
 Enstraps är en typ av strösocker som används i bakning. Det har blivit svårt att få tag på i Sverige på grund av olika typer av störningar i leveranserna från utlandet.

Importstopp för grönsaker

Importen av grönsaker från utlandet har blivit ett av de mest kontroversiella ämnen i den svenska jordbruksdebatten. Detta beror på olika typer av skyddsåtgärder som tagits för att skydda den inhemska jordbruksindustrin.

Höjda priser
 Priser på olika typer av råvaror har blivit ett av de mest kontroversiella ämnen i den svenska jordbruksdebatten. Detta beror på olika typer av skyddsåtgärder som tagits för att skydda den inhemska jordbruksindustrin.

Bagerierna ransonerar leveranser

Bagerierna har blivit tvungna att ransonerar leveranserna av olika typer av råvaror på grund av olika typer av störningar i leveranserna från utlandet. Detta innebär att många bagerier kommer att ha svårt att få tag på de råvaror som de behöver för att kunna baka.

Huddinge slink "En ka... planeri"

Huddinge kommun har blivit inblandad i en rad olika konflikter och har varit en av de mest kritiserade kommunerna i Sverige. Detta beror på dess starka koppling till olika typer av intressen och dess motstånd mot nya typer av utvecklingar.

Tidningarna klarar vå veckors strejk

De svenska dagstidningarna har klarat sig bra under de senaste veckorna av strejk. Detta beror på olika typer av åtgärder som tagits för att säkerställa att läsarna fortfarande kan få tillgång till nyheter och information.

Landsförsamling Sjukhusstrejken farlig

Sjukhusstrejken har blivit ett av de mest kontroversiella ämnen i den svenska sjukvårdsdebatten. Detta beror på olika typer av skyddsåtgärder som tagits för att skydda den inhemska sjukvårdsindustrin.

Viner slut i hel

Vinerna har blivit ett av de mest kontroversiella ämnen i den svenska vinindustrin. Detta beror på olika typer av skyddsåtgärder som tagits för att skydda den inhemska vinindustrin.

En person i skyddsutrustning vid en arbetsplats.

När storkonflikten var ett faktum 1980 fylldes tidningarna av rapporter om befarade konsekvenser. Här i Dagens Nyheter den 3 maj.

inte var populär på alla håll – ingick TCO-s, Kommunaltjänstemannakartellen (ΚΤΚ), Statsanställdas förbund (SF) och Kommunalarbetarförbundet. Med primära krav på 15 procents löneökningar inför 1980 års avtalsrörelse låg TCO-s högst och uppfattades som mest militant. Kraven baserades på EFO-modellen som gav underlag för kraftiga löneökningar på grund av världsinflationen efter den ”andra oljeprishocken”.

De offentliganställdas militanta uppträdande ledde emellertid till att LO skärpte sina krav. När de offentliga arbetsgivarna vägrade förhandla innan den privata sidan var klar svarade de fyra med strejkvarsel. Medlarna i förhandlingarna mellan LO och SAF hade direktiv från regeringen – statsminister Thorbjörn Fälldin (C) och ekonomiminister Gösta Bohman (M) – att inte göra något utan att kontakta regeringen. Regeringen lade å sin å sin sida fram förslag om ett åtgärds paket – bland annat skattelättnader för låg- och medelinkomsttagare – som skulle utlösas om avtal träffades på ”i stort sett oförändrade villkor”. Men detta lockbete kunde inte förhindra att konflikten trappades upp över hela arbetsmarknaden. När SAF slog till med en stor lockout som berörde 750 000 anställda talade dess ordförande Curt Nicolin om åtgärden som ”en investering i framtiden”. Som mest, i början av maj 1980, befann sig var fjärde anställd i Sverige i konflikt. Först när regeringen gett medlarna fria händer kunde de offentliga arbetsgivarna och samtliga parter på löntagarsidan säga ja. SAF protesterade mot för höga lönenivåer, tvådde sina händer och vägrade skriva på tills regeringen tagit på sig ansvaret för följderna.

Efter 1980 års storkonflikt accelererade kostnadsutvecklingen och inflationen. När den tillträdande socialdemokratiska regeringen startade med rekorddevalveringen 16 procent i oktober 1982 beslöt topparna i ”de fyras gäng” att inte kräva kompensation. I efterhand beskriver Rune Larson denna eftergift som att ta samhällsansvar, dock ser han hela 1980-talet som en konfrontationsperiod.

1985 var det dags för en ny strid där TCO-s emellertid stod ensam. Som enda löntagarorganisation på den offentliga sidan krävde man omförhandling enligt en klausul som medgav detta på grund av att industriarbetarna fått mer. När den statliga arbetsgivaren sade nej utlöstes en konflikt, där opinionen stod på TCO-s sida. I detta läge tog statsminister Olof Palme tillfället i akt att vid en informell träff på tu man hand med Hans Hellers och Rune Larson lova ett antal förbättringar. Det finns olika uppgifter om vem som tagit initiativ till träffen, om det var Palme eller TCO:s nye ordförande Björn Rosengren.

Emellertid torde Olof Palme, på samma sätt som den föregående regeringen, och även TCO-s därmed ha bidragit till att försöken att växla ned löneökningstakten gick om intet. Nils Elvander skriver: ”Det som var tänkt som ett tak – de offentliganställdas avtal – blev ett golv för den privata sektorns uppörelser.”

mer, inte minst för att nå fram till likvärdig standard i skolor över hela landet. Å andra sidan innebar den statliga regleringen en traditionsbetingad låsning av lönerelationerna mellan olika lärargrupper som missgynnade TCO-lärarna.

Politikerna, både lokalt och centralt, såg flera nackdelar med det delade personalansvaret för lärarna. När Ingvar Carlsson 1989 rekryterade kommunalpolitikern Göran Persson till posten som skolminister var uppdraget att genomföra en förändring som skulle ge kommunerna möjlighet att använda statsbidraget till lärarlöner mera fritt. Strategin för att bryta lärarnas motstånd var, som Persson själv i efterhand uttryckt saken, att ”sockra” lönebud till lärarna i den aktuella avtalsrörelsen så mycket att det skulle vara svårt att säga nej.

Facklärarförbundet och Sveriges lärarförbund accepterade kopplingen och nådde kraftiga förbättringar för sina medlemmar med bland annat samma slutlön för alla lärargrupper i grundskolan. Lärarnas Riksförbund inom Saco sade däremot nej och gick i strejk men blev den förlorande parten. När Christer Romilsson i egenskap av nybliven ordförande i TCO-S kunde skriva på avtalet innebar det samtidigt att kartellens största förbund gick över till den kommunala sektorn, vilket gjorde det naturligt att sammanföra TCO-S och KTK i en ny samverkansorganisation.

Att göra de enskilda kommunerna till lärarnas arbetsgivare var ett led i den statliga arbetsgivarens ambition att decentralisera förhandlingarna och individualisera lönerna. Det var staten som en gång villkorat förhandlingsrätt med centralisering och endast accepterat ett fåtal motparter, men rätt snart såg man olägenheterna. Systemet ledde bland annat till en lönesättning som skapade rekryteringssvårigheter i konkurrens med den privata sektorn, särskilt till något högre tjänster. TCO-S hade länge varit var emot och Statstjänstemannaförbundets ombudsman Bertil Axelsson, tillika TCO-S näst siste ordförande, hade 1968 slagit vakt om systemet med argumentet att det ”begränsade marknadskrafternas inverkan på lönebildningen”. På 1980-talet ändrade emellertid TCO-S sakta sin hållning och 1986 slöts de första avtalen som innebar att löneökningssutrymmet fördelades lokalt; det gällde då sektorena affärsverk, civilförvaltning och försvar.

Så lik privata sektorn som möjligt

Från 1980-talet gällde för de offentliga arbetsgivarna den klara målsättningen att göra den offentliga arbetsmarknaden så lik den privata som möjligt. Ett led i denna ambition var att avskaffa ordinarieskap och andra ”säkra” anställningar. Motprestationen till statstjänstemän blev ett trygghetsavtal år 1989 om bland annat inrättande av Trygghetsstiftelsen efter mönster av Trygghetsrådet SAF-PTK.

Även på den fackliga sidan fanns en önskan om mer ansvar för den lokala nivån. Den uttrycktes redan i 1973 års lönepolitiska utredning och den förstärktes av arbetsrättsreformerna från mitten av 1970-talet, främst förtroendemannalagen, medbestämmandelagen och arbetsmiljölagen. Christer Romilson minns att han som ung aktivist retade sig på att TCO-s ”bestämde allt”. Och naturligtvis bromsade det centraliserade systemet lokal ”löneglidning”. Belysande för hur ansvaret för detaljreglering nu ligger lokalt är att det senaste centrala tvåårsavtalet (okt 2010) för den statliga sektorn endast omfattar sju glesa sidor och totalt med bilagor 31 sidor, att jämföra med de tusen år 1969.

Förutsättningen för en friare lönebildning var att finansministern hade kontroll över de totala lönekostnaderna. Efter långvariga diskussioner genomfördes 1994 en fullständig reformering av statens arbetsgivarroll. Den bygger på att varje myndighet har fullständigt budgetansvar och personalansvar. Finansministern får inte i efterhand kompensera en myndighet som varit för generös; i stället kan det bli fråga om uppsägningar. Arbetsgivarverket är fristående från regeringen och företräder sina medlemmar i förhandlingar. Medlemmar är inte bara myndigheter utan även affärsverk och andra arbetsgivare med anknytning till det statliga området.

Även på den kommunala och landstingskommunala sektorn har förhandlingarna decentraliserats och lönesättningen individualiserats. Pådrivande har inte minst SKTF och Vårdförbundet varit. I dag är skillnaderna i anställningsförhållanden och förhandlingssystem mellan offentlig och privat sektor obetydliga. Det hindrar inte att dessa förbund liksom TCO-förbunden i övrigt slår vakt om centrala avtal.

Den kommunala sektorn saknade, som enda sektor på arbetsmarknaden, fram till december 2010 ett trygghetsavtal för anställda som blir uppsagda på grund av arbetsbrist. OFR har samordnat medlemsförbundens förhandlingar om detta avtal som träder i kraft med ingången av 2012.

Den beskrivna utvecklingen har lett till ett ökat förhandlingssamarbete mellan TCO-förbund och Saco-förbund, också det efter mönster från privat sektor. Exempel är det nära samarbetet mellan Lärarförbundet och Lärarnas Riksförbund. Samtidigt har TCO-s, som en gång – med Nils Elvanders uttryck – var hatobjekt för Saco, ersatts av serviceorganisationen OFR där TCO-förbund och Saco-förbund, ja även förbund som står utanför centralorganisationerna kan få den service de behöver.

Återvunnen kontroll

TCO med Lennart Bodström i spetsen hörde till de få som kritiserade regeringsingripandet i Saco/SR-konflikten 1971. Efter storkonflikten 1980 utvecklade han de principer som låg bakom TCO:s hållning i skriften Därför förhandlar facket. Den har senare bearbetats och getts ut i flera nya utgåvor. En huvudpunkt är att TCO avvisar alla former av statlig inkomstpolitik.

En huvudtes i Svante Nycanders bok *Makten över arbetsmarknaden* är att statens ingripanden i lönebildningen haft större omfattning än man kan tro alltsedan denna tid. I Nycanders renläriga tolkning utgör skolministerns ”sockring” av lärarlöner i syfte att få acceptans för kommunalisering ett sådant klandervärt ingripande. Dramatiskt blev det i februari 1990 då LO:s och SAF:s ledningar ställde sig bakom en proposition som innebar tillfälligt löne- och utdelningsstopp. Denna ”stopplag” med tillfälligt strejkförbud hade regeringen även försökt förankra inom TCO och mötts av visst tillmötesgående, men i slutändan avvisade TCO propositionen på grund av att Bankmannaförbundet och KTK befann sig i konflikt. På LO-sidan gick det likaledes konfliktande Kommunalarbetareförbundet emot. Lagförslaget föll därefter i riksdagen, vilket ledde till regeringskris och regeringsombildning. Statsminister Ingvar Carlsson och den nya arbetsmarknadsministern Mona Sahlin övertalade nu förre AMS-chefen Bertil Rehnberg att tillsammans med fyra bisittare från SAF, LO, TCO (Rune Larson från TCO) och Saco att försöka finna lösningar som sammantaget skulle leda till stabiliseringsavtal för hela arbetsmarknaden. Gruppen lyckades så småningom också få III parter att frivilligt träffa sådana avtal som skulle gälla från 1 januari 1991 till 31 mars 1993.

I och med att regeringen från våren 1991 var inställd på svenskt medlemskap i det som skulle bli EU stängdes dörren för devalveringar som kunde justera utfallet av avtalsrörelser. Den borgerliga regering med Carl Bildt som statsminister, som tillträdde på hösten samma år, kunde emellertid inte upprätthålla förtroendet för kronan när en spekulationsvåg drog över världen trots att Riksbanken i februari 1992 höjde marginalräntan ända upp till 500 procent. Värdet stabiliserades dock efterhand tack vare ett omfattande besparingsprogram som kom till genom förhandlingar mellan den borgerliga regeringen och den socialdemokratiska oppositionen och som från 1994 fullföljdes av en ny socialdemokratisk regering med Göran Persson som finansminister.

Till den svåra process som Sverige genomgick under 1990-talets första hälft hörde stark facklig kritik mot skilda inslag i regeringarnas besparingsprogram. Emellertid ledde den i kombination med EU-inträdet till att ansvaret för lönebildningen återfördes till arbetsmarknadens parter.

TCO:s lönepolitik

TCO:s senaste lönepolitiska program *Lönepolitik för 90-talet* utformades 1988 i full enighet mellan offentlig och privat sektor.

Några viktiga punkter i *Lönepolitik för 90-talet*:

- » Den konkurrensutsatta sektorn bestämmer utrymmet för löneökningar
- » Den ekonomiska politiken måste understödja lönepolitiken
- » Nej till statlig inkomstpolitik
- » Differentierad lönesättning
- » Särskilda insatser för de lägst avlönade
- » Utjämna löneskillnaderna mellan män och kvinnor
- » Facklig påverkan på den lokala lönebildningen.

Programmet gick i stora delar tillbaka på 1973 års lönepolitiska utredning, men innebar ett tydligt ställningstagande för en individuell lönesättning även på den offentliga sidan. Samtidigt som den lokala lönebildningen ställdes i centrum var utgångspunkten att centrala avtal på branschnivå även fortsättningsvis måste ange nivån för löneökning och vilka grupper som ska prioriteras. En viktig bakgrund var att SKTF-kongressen 1986 hade uttalat sig för individuell lönesättning och lokal lönebildning.

Sedan programmet skrevs har TCO mer än tidigare kommit att betona lång utbildning och professionalism som löneargument. Christer Romilson hör till dem som menar att lönestrukturerna pressades samman alltför mycket när TCO:s dominerade den statliga lönemarknaden, men han framhåller samtidigt att Avtalsverket och regeringen oftast drog åt samma håll och därmed delade ansvaret för myndigheternas rekryteringsproblem.

Ett informationsutbyte mellan samtliga förhandlande parter på tjänstemannasidan har utvecklats inom TCO:s förhandlingsråd. Det inrättades, som framgått, på Bodströms initiativ efter PTK:s bildande och har haft varierande betydelse under åren. Under senare år har förhandlingsrådet samlats ett tiotal gånger per år. Inte minst har man där kunnat samråda i EU-relaterade frågor där TCO alltid är budbäraren gentemot olika instanser på Europainivå.

När det unika inträffade i oktober 2009 att samtliga TCO-förbund gjorde ett gemensamt uttalande inför den kommande avtalsrörelsen skedde det efter ingående diskussioner i förhandlingsrådet; avsikten var dock inte att samordna förhandlingarna. Huvudpunkter i förbundsordförandenas uttalande var:

- » *Vi avser att ta ansvar för att förhandla fram avtal som säkrar en reallöneutveckling för våra medlemmar och som bidrar till en god samhällsekonomisk utveckling.*

Hans Hella och Rune Larsson i TCO-S firar efter omförhandlingen 1985, medan ordföranden i Statsanställdas förbund Lars-Erik Niklasson och finansminister Kjell-Olof Feldt oroar sig i bakgrunden.

- » *Vi tänker inte acceptera en utveckling där de centrala avtalens roll undermineras.*
- » *Vårt mål är att nå fram till avtal som bidrar till att eliminera osakliga löneskillnader och som bidrar till att mäns och kvinnors arbete och kunskap avlönas likvärdigt.*
- » *Fler måste få del i utbildnings- och kompetenshöjande insatser på arbetsplatsen. Detta ökar produktiviteten, förbättrar företagets flexibilitet och gör våra medlemmar tryggare i arbetslivet.*

Harald Adamsson, ordförande i TCO 1947-1960. Målad av Lars Johansson.